

Toplumsal Değişim Bağlamında *Al Gözüm Seyreyle Salih* Romanı*

ÖĞR. GÖR. MENEKŞE YAVUZ**

DOÇ.DR. DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN***

Öz

Bu makalede, Yaşar Kemal'in *İstanbul* üçlemesindeki ilk romanı *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te toplumsal değişimin izleri sürülmeye çalışılmıştır. Roman, bir Karadeniz kasabasındaki toplumsal değişimi liberal bir ekonomik düzene geçişle ilişkili olarak ele alır. Ekonomideki değişime paralel olarak kaçakçılığa göz yumulan kasabada, bazı insanlar bu yolla zenginleşerek yeni bir sınıf oluşturur. Bu durum, yeni sınıfın yeni değerler oluşturmasına yol açar. Çalışma hayatındaki ekonomik liberalleşme ve serbest piyasa ekonomisi ile yeni oluşan rant ekonomisi "toplumsal değişim" kavramı etrafında incelenmiştir. Konuyla ilgili farklı sosyologların görüşlerinden yararlanılmış, Yaşar Kemal'in toplum ile ilgili görüşlerine yer verilmiş, ardından ekonomik hayattaki değişimin aileden başlayarak toplumu kültürel olarak nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Sosyolojik Okuma, *Al Gözüm Seyreyle Salih*, Toplumsal Değişim, Yaşar Kemal, Roman

THE NOVEL TITLED *AL GÖZÜM SEYREYLE SALİH*
IN THE CONTEXT OF SOCIAL CHANGE

Abstract

In this article, the traces of social change in Yaşar Kemal's first novel in the *İstanbul* trilogy, *Al Gözüm Seyreyle Salih* have been tried to be scrutinized. The novel deals with the social change in a Black Sea town in relation to the transition to a liberal economic order. In the town, where smuggling is tolerated in parallel with the change in the economy, some people get rich in this way and create a new class. This causes the new class to create new values. Economic liberalization and free market economy in working life and the newly formed rent economy have been studied around the concept of "social change". The views of different sociologists on the subject were used, Yaşar Kemal's views on society were included, and then, how the change in economic life affects society culturally, starting with the family, was emphasized.

Keywords: Sociological reading, *Al Gözüm Seyreyle Salih*, Social Change, Yaşar Kemal, Novel

* Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında Doç Dr. Didem Ardali Büyükarmen danışmanlığında yapılmakta olan doktora tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, TDE Bölümü, didemardali@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4440-2012

*** İstanbul Gelişim Üniversitesi, Rektörlük, menyavuz@gelisim.edu.tr, orcid.org/0000-00031260-4349

Gönderim tarihi: 13.11.2020

Kabul Tarihi: 17.12.2020

GİRİŞ

Edebî metinler, özellikle de roman, toplumsal hayatı değişik yönleriyle anlatır. Esas itibarıyla, insanı konu alan roman; insana dair her konuyu farklı şekillerde işler. Roman; insanın birey olarak varlığını, insanların birbiriyle ilişkisini, toplumsal kurumların arz ettiği görünümü işleyerek toplumu bütünsel ya da parçalı olarak yansıtır. Toplumsal ve bireysel olarak değişim de roman türünün en önemli konularından biridir. Yaşanan büyük dönüşümler, doğrudan ya da dolaylı olarak toplumu etkiler. Kültür, ekonomi, politika ve düşünce yaşamındaki değişimler, toplumun yeniden dizayn edilmesini sağlar (Wellek-Warren, 2004, s. 74-75). Diğer edebî türlere göre geniş bir hacme sahip olan ve gerçek hayata büyük oranda tekabül eden roman da yaşanan toplumsal ve bireysel değişimleri, farklı özellikleriyle yansıtır.

İnsanı merkeze alan edebiyat, insanın kurduğu toplumsal yaşamın katmanlı doğasını anlamak üzere kullanılabilir en önemli araçlardan biridir. Sosyal bilimlerle ilgilenen bilim insanları, özellikle toplum bilimciler, XIX. asırdan beri toplumu anlamak üzere edebî metinlere başvurur. Bu bağlamda roman, sosyolojiyle farklı ilişkiler kurar. Kısacası, “sosyolog için edebi eser, estetik oluşumun toplumsal boyutuyla beraber, toplumsal verilerin tahlil edileceği bir metindir. Sosyolog, edebi eserde, toplumsal kabulleri, sosyal yapıyı oluşturan iç dinamikleri ve bunların sanatkar dimağında şekillenişinin sosyal arka plânını arar.” (Açıkgöz, 2002, s. 161). Çünkü roman, bir devri, bir devrin sosyal hayatını, sosyal hayatı oluşturan yapısal unsurları ve bu unsurlardaki değişimleri kişiler arası ilişkilerle sergiler.

Sosyoloji biliminin verileriyle yapılan edebî eleştiriye “sosyolojik eleştiri” denir. Sosyolojik eleştiri, toplumsal değişim ve dönüşümlerin ne şekilde gerçekleştiğini tespit eder, toplumun hangi kriterlerle şekillendiğini ortaya koyar. Ayrıca, sosyolojik eleştiri, edebiyatın tek başına var olmadığını, toplumsal süreçler çerçevesinde yaratıldığını ve toplumun ifade araçlarından biri olduğunu kabul eder (Moran, 1999, s. 85). Toplumu farklı yönleriyle ele alan bir yazarın romanını okuyarak büyük hadiselerin, teknolojik değişmelerin ya da doğal olayların topluma ne surette yansıdığını, toplumu hangi evrelerden geçirdiğini tespit etmek mümkündür. Sosyolojik eleştiriyle toplumsal değişim ve dönüşmenin gerçekleşme biçimi ortaya konur.

Modern Türk edebiyatında, toplumu farklı cepheleriyle ele alan romanlarıyla öne çıkan yazarlarımızdan biri olan Yaşar Kemal, *İstanbul* üçlemesindeki [*Al Gözüm Seyreyle Salih* (1976), *Deniz Küstü* (1978), *Kuşlar da Gitti* (1978)] romanı *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te değişim paradigmasını farklı yanlarıyla işler. Genel olarak, Çukurova'yı romanlarının konusu yapan yazar, *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te ve üçlemenin diğer romanlarında Çukurova'nın dışına çıkarak farklı coğrafyaları anlatır. *Al Gözüm Seyreyle Salih*, Türkiye'nin 1970'li yıllardaki panoramasını veren Yaşar Kemal romanlarından biridir. Türkiye, çok partili hayata geçişle birlikte ekonomik ve sosyal bir değişim yaşamaya başlar. Devletçi ekonomik modelden özel sektörün devlet desteğiyle öne çıkarılan, Batı'nın ve Amerika'nın etkisinin fazlasıyla hissedildiği pazar ekonomisi modeline geçilir. Marks'ın “alt yapı” olarak kavramsallaştırdığı ekonomik hayattaki değişim, ister istemez üst yapı

unsurlarına da yansır. Türk toplumu, ekonomideki bu değişimlere paralel olarak değişmeye başlar, zenginleşen sınıflara bağlı olarak sınıfsallık daha belirgin bir şekilde hissedilir. Özellikle, romandaki kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde, eldeki olanakların yeterli gelmemesi durumunda, eğer ortam müsaitse kaçakçılık gibi ekonomik kâr getiren yasa dışı faaliyetlere başvurulur. Bu durum para kazanma hırsını tetikler. Geleneksel iş kollarının müreffeh bir hayat yaşatacak kadar kazanç getirmemesi, insanların farklı arayışlar içerisine girmesine sebep olur.

1. TOPLUMSAL DEĞİŞİM KAVRAMI

Sosyoloji disiplinine ait bir kavram olan “değişim” belirli bir döneme egemen olan fikrî yapının bazı dinamikler çerçevesinde, yeni ve farklı bir içerik

kazanması şeklinde tarif edilebilir (Tolan, 1983, s. 276). Değişim, önceki hissediş, düşünüş ve inanış tarzında meydana gelen çeşitlenmeler ve farklılaşmalardır (Fitcher, 2011, s. 194). Kaçınılmaz bir süreç olan değişim, “tarihin özü”dür (Hughes, 1995, s. 9). Değişim, nesillerle ilgili bir kavramdır ve tarihsel süreç boyunca her neslin yaşayış, anlayış ve dünyayı yorumlayış tarzında belli oranda değişimler söz konusu olur. Kültürel planda gerçekleşen ve toplum tarafından algılanan değişimle birlikte eğitim, iletişim, üretim ve tüketim biçimleri, sanat, yönetim ve aile hayatında da farklılaşmalar, kopmalar ve yenilenmeler gerçekleşir (Smith, 1996, s. 87). Toplum, bir noktadan başka bir noktaya doğru evrilmeye başlar.

“Değişim” toplumsal ve bireysel yönleri sahip olan bir kavramdır ve değişimin bireysel ve toplumsal yönleri birbiriyle etkileşim hâlinindedir, toplumsal ilişkiler ağında ve kurumlarda meydana gelen değişimler, bireylerin yaşamlarına da yansır (Tolan, 1983, s. 276). Aile, dinî inançlar, insani ilişkiler, toplumsal değerler, toplumun teşkilatlanma biçimi, toplumsal değişimin yönüne göre değişim geçirir (Kongar, 2010, s. 55). Toplum, dinamik bir yapıdır; bu yapı içerisindeki ilişkiler ağının birbirine bağlı olması, değişimin bireylere, bireylerin oluşturduğu topluma ve dolayısıyla toplumsal kurumlara yansımalarına neden olur. Toplumsal kurumların oluşturduğu mekanizma, sistematik ve düzenli olarak fonksiyon görür, bireysel ve toplumsal planda meydana gelen değişimleri belli bir mantığa ve anlama oturtur (Kıray, 2000, s. 18-20). Toplumsal dinamizm içerisinde bireylerin, toplumsal ve etnik grupların, inanca dayalı toplulukların, sınıfların; toplumsal cinsiyet anlayışının, yeni bir değerler sisteminin toplumsal yapıya nüfuz etmesiyle birlikte değişim yaşaması oldukça doğaldır. Bireysel planda bir değişimin söz konusu olması, aslında tek bir bireyin değişimi olarak görülmez. Yıllarca, asırlarca süren bir

değişim, bireylerde karşılığını bulur ve bu da zamanla toplumsal bir olgu hâlini alır (Alpkaya ve Duru, 2017, s. 7). Toplumunu oluşturan bireyin değişmesi, kaçınılmaz olarak toplumun değişmesine de neden olur.

Toplumsal değişim, planlanmış ve planlanmamış değişim olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Planlanmış değişim, bir sosyal mühendislik çalışmasıdır. Fikir adamları, kâşifler, liderler/önderler, reformistler ve baskı gruplarınca, bilinçli olarak gerçekleştirilmeye çalışılan değişimle toplumun öngörülen ve istenen yöne doğru evrilmesi amaçlanır. Böyle bir değişimin epistemolojik ve yönetsel arka planı bulunur. Planlanmamış değişim ise zorunluluklar neticesinde gerçekleşir. Deprem, sel, kuraklık ve kıtlık gibi doğal hadiseler, öngörülemeyen sonuçlar doğurur (Fitcher, 2011, s. 198). Bu da toplumun plansız olarak değişmesine neden olur.

Toplumların yaşadığı bazı hadiseler, değişimin kaçınılmaz olarak gerçekleşmesine yol açar. Ekonomide, bireyler arası ilişkide, aile yaşantısında, siyasette, sivil toplumda ve bireyin ilişkide olduğu tüm sosyal kurumlarda meydana gelen değişim, topyekûn gerçekleşir. Toplumsal yapının bir kurumundaki değişim ister istemez diğer kuruma da yansır ve değişim devinimsel bir süreç olarak toplumun tümünü etkiler.

2. YAŞAR KEMAL VE TOPLUMSAL HAYAT

Destancılık geleneğinden gelen ve bu yüzden toplumla sıkı ilişkiler içerisinde olan Yaşar Kemal, toplumsal sorunları farklı cepheleriyle ele alan ve roman kurgusu çerçevesinde okura aktaran yazarlarımızdan biridir (Kemal, 1999, s. 101). İnsanoğlunun ikinci dünyası olan “düş, mit, masal, epepe” gibi terimlerden yararlanan yazar, asıl itibarıyla insani değerlerden uzaklaşmamaya çalışır. Bunu da “Bir yanım toplum, bir yanım doğa, bir yanım da insan değerlerine dayalı olsun istedim.” (Kemal, 2000, s. 208) sözleriyle açıklar. Farklı toplumsal sorunlara ayna tutan ve bu sorunları gündeme taşıyan yazar, yaşamın gerçeklerini merkeze koyar. Bu da Yaşar Kemal’in toplumu en doğal hâliyle yansıtmaması sağlar (Naci, 1990, s. 121). Folklorla iç içe bir hayat yaşayan, toplumu sürekli olarak gözlemleyen, toplumsal sorunlarla iç içe olan ve bunları kendi derdi, sorunu haline getiren yazar; insan gerçeğini hem toplumsal hem de bireysel bağlamda verir. Bunda toplumsal katmanları ve yapıları görebilme, toplumda neler olup bittiğini fark edebilme yetisinin ciddi derecede etkisi bulunur (Şahin, 2013, s. 17).

Çevresel sorunlar, toplumsal yapıdaki değişmeler, ailenin ve aile içi ilişkilerin değişmesi, ekonomik hayattaki farklılaşmalar, bireyler arasındaki ilişkilerin çağa göre şekil alması gibi hususlar; Yaşar Kemal’in roman ve hikâyelerinde ele aldığı toplumsal sorunlar arasında yer alır. Bu noktada toplumsal değişim, Yaşar Kemal’in romanlarının odak noktasıdır. O, bu durumu şu sözlerle anlatır: “Romanlarımda değişmeler başlıca konumdur. Koşullar değiştikçe insanın değişmesi, insan değiştikçe doğanın değişmesi, insanın bu macerası, hayranlık verici bir maceradır.” (Kemal, 1999, s. 171). Romanının kurgusunun merkezine insan unsurunu ve insanın yarattığı toplumu koyarak tıpkı Stendhal gibi gördüklerini, olduğu gibi yansıtır (Gürsel, 2000, s.

113). Yaşar Kemal'in toplumla kurduğu bu ilişki, onun gazeteci kimliğiyle de yakından ilişkilidir. Yaşar Kemal, yıllarca gazetecilik yapmış, farklı toplumsal olayları gazete haberleriyle ve röportajlarıyla aktarmıştır. Zaten halkın içinden gelen yazar, bu sayede halkı daha fazla tanımış, halkın yaşadığı ızdırapları, toplumsal ve bireysel plandaki sorunları yakından görmüştür (Şeker, 2014, s. 62). Bu da ister istemez, romancının eserlerinde toplumu değişik cepheleriyle işlemesini sağlamıştır.

3. AL GÖZÜM SEYREYLE SALİH ROMANINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Al Gözüm Seyreyle Salih, 11 yaşında bir çocuk olan Salih'in gözünden Karadeniz kıyısında bir kasabada yaşanan toplumsal değişimi anlatır. Geçimini bez dokumacılığı ve balıkçılıkla sağlayan kasabada, liberal ekonominin hâkim olmasıyla birlikte toplumsal bir yozlaşma başlamıştır. 1970'li yılların Karadeniz'inin panoramasını çıkararak romanda, Türkiye'nin 1950'li yıllardan beri Batı'ya açılması, kapitalist bir modeli uygulamaya çalışması ve artan ideolojik çatışmalar neticesinde meydana gelen toplumsal sorunlar, daha çok ekonomi perspektifinden verilir. Üretim ilişkilerinin değişimiyle insanlar geleneksel meslekleriyle kazanç elde edemediklerinden daha kolay para kazanacakları işlere yönelirler. Bu işlerden biri de kaçakçılıktır. Kaçakçılığa bağlı olarak Şile/Ocaklı Ada isimli kasabanın ekonomik hayatında, dolayısıyla toplumsal yapısında değişimler söz konusu olmaya başlar, bunun sonucunda yeni sınıflar oluşur ve sınıfsallık görünür bir hâl alır. Kolay yoldan para kazanan insanlarla hayatlarını geleneksel biçimlerle ve kimsenin hakkını yemeden sürdürenlerin bulunduğu romanda, ekonomik güce bağlı olarak toplumun bir kesiminde meydana gelen değişim mercek altına alınmıştır.

Senin adın, Al Gözüm Seyreyle Salih olsun, demişti. Sen hep seyreyliyorsun dünyayı. Salih, gözleri kocaman kocaman açılmış, ta kendini bildiğinden bu yana dünyada ne görmüşse şaşırmış, onun karşısında, yanında, uzağında durmuş, içine gircene, canını verircene, canını koymuş, bütün gücünü, insanlığını gözlerine toplamış, baktığı şeyle, ağaçsa ağaçla bütünleşmiş, bir olmuş, kuşsa kuş, bulutsa bulut, balıkça balık, çiçekse çiçek, karıncaysa karınca olmuş, insansa, sevdiği insansa insan ... (AGSS, s. 23)¹

Salih bez dokumacılığı yapan fakir bir ailenin çocuğudur ve çalışmak yerine sürekli kuşların peşinde koştuğu için ailesi ve çevresi tarafından eleştirilir. Babası tarafından hor görülen ve kendini ispat etme çabası içinde olan Salih, bir gün deniz kıyısında dolaşırken yaralı bir martıya rastlar. Martıyı iyileştirmek için pek çok kapıyı çalar ancak kimse ona yardım etmez. Pek fazla sevmediği ve anlayamadığı babaannesesi Dilber Hatun kanadı kırılmış yaralı bir martının asla iyileşemeyeceğini, öleceğini söyler.

¹ *Al Gözüm Seyreyle Salih* isimli romandan yapılacak alıntılarda romanın adı, "AGSS" şeklinde verilecektir.

Salih çok üzülür ancak bu durum onu yıldırmaz tam aksine motive eder. Artık tek amacı iyi bir iş yapıp varlığını ortaya koymak ve insanların gözünde iyi bir yer edinmektir. Martıyı iyileştirmek için çareler aramaya başlar; eniştesine, komşularına ve hayranlık duyduğu Metin Abisine başvurur. Metin, kasabadaki pek çok insan gibi hayatını kaçakçılıkla sürdürmek zorundadır. Salih, hayatını din sömürüsü üzerine kuran Hacı Nusret'in dükkanında Metin Abisinin kullandığı kamyonlardan birine benzeyen bir oyuncak görür. Bu oyuncak kamyonu sahip olmak için elinden geleni yapar; babaannesinin altınlarını çalmaya yeltenir, balık satmaya niyetlenir fakat bir türlü oyuncak kamyonu satın alamaz. Salih'in çok istediği bu oyuncak kamyon sonunda kasabanın zenginlerinden biri tarafından çocuğuna hediye edilmek üzere satın alınır. Bunun üzerine Salih yakın bir arkadaşıyla birlik olup kamyonu bu çocuktan çalar. Bu eylemin ardından kavga çıkar, tartışmalar yaşanır, olay büyür ve karakola intikal eder. Bu sırada Hacı Nusret, bir dolu oyuncak kamyonu kaçak olarak kasabaya getirir ve dükkânında ucuz fiyattan satmaya başlar. Artık her çocuğun elinde bu oyuncak kamyonlardan vardır. Salih yalnız kendisinde olmasını istediği oyuncak kamyonların her çocuğun elinde olduğunu görünce tutkuyla bağlandığı oyuncak kamyonu soğur. Bu olayların yaşandığı sırada Salih'in çok sevdiği Metin Abisi birlikte çalıştığı Albay'la ters düşer ve öldürülür. Albay, kaçakçılık işleri yapan bir çeteye sahiptir ve emrindekileri çalıştırarak onların üzerinden menfaat temin eder. O, "sandık sandık tabanca, mavzer, mermi" kaçakçılığı yapan biridir. Kaçakçılık yaparak para kazanmaktadır. Çevresindeki insanların zenginleşmesini sağlayan çete lideri Albay, böylece onları kullanarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Metin, öldürülmeden önce Albay'a şunları söylemiştir: "(...) sen bizi sömürüyorsun. Biz ölümlerden ölüm beleniyoruz, kırk kişi bir pay alıyoruz, sen tek başına bir pay alıyorsun, olur mu?" (AGSS, s. 357). Albay, toplumun yaşadığı kapitalistleşme sürecindeki önemli aktörlerden biridir.

Metin'in öldürülmesi Salih için bir yıkımdır. Ardından Salih'in kaçakçılıkla uğraşan babası da evi terk eder. Kaçakçılık giderek kasabanın en önemli ekonomik faaliyetlerinden birine dönüşmektedir. Eşini yeni kaybeden Salih'in babaannesi Dilber Hatun, oğlunun da evi terk ettiğini Salih'ten öğrenince, Salih'in iyileştirdiği martının kafasını koparır. Bu olaydan sonra Salih, Demirci İsmail Usta'nın yanında çalışmaya başlar.

Salih'in gözlem ve maceraları ekseninde, Anadolu'nun bu küçük sahil kasabasında yaşanan değişimi, bütün bir Türkiye bağlamında okumak mümkündür. Çünkü o dönemde Türkiye'nin alt yapısı, yani ekonomik hayatı ciddi bir değişime sahne olmakta ve buna bağlı olarak toplumsal yapıda da büyük dönüşümler yaşanır. Yaşar Kemal, romanda bu dönüşümü on bir yaşında bir çocuğun gözünden sade, yansız ve yalın bir dille aktarırken özellikle güç, iktidar ilişkisi ve zayıfların güçlüler tarafından ezilmesine odaklanır. Salih'in ablasıyla ve eniştesiyle kurduğu ilişkide de bu durumu görmek mümkündür. Ablası, babasının zulmü karşısında Salih'i koruyamaz; kocası ile babası arasında sıkışıp kalmıştır. Yaralı martıyı iyileştirmek için kardeşinin kendisine sığındığı o gece de Salih'i evinde daha fazla tutamaz. Babasından korktuğu için ve

kocasını ile babasının arasının daha da açılmaması için kardeşi Salih'e kendi evine dönmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Salih ablasına karşı durur: "Ölürüm de o eve gitmem bir daha, ne de senin, senin evine gelirim abla, ablam da benim ablam... Yaaa, benim ne evim var bundan sonra, ne de ablam var. Hiç kimsem yok." (AGSS, s. 51). Salih, babasının evine gitmeme konusunda kararlıdır çünkü başına geleceklerden korkmaktadır. Salih'in ablası, babasıyla ilişkisini güç ve iktidar ilişkisi çerçevesinde kurar. Geleneksel değerler, güç ve iktidar karşısında bireylerin daha pasifist bir tavır sergilemesine neden olur. Genç kadın, zor durumda olan kardeşini korumak üzere herhangi bir girişimde bulunmaya çalışır ama babasıyla karşı karşıya gelmekten de bir o kadar çekinir. Bu durum, aslında sosyal olarak Salih'in ablasının ve dahası eniştesinin toplumsal normların dışına çıkamadığını gösterir. Genç kadın, bir yandan kardeşi Salih'i koruyup kollamak ister ve onu bir gece misafir eder; diğer yandan bu süreci devam ettiremez. Yani güç ve iktidarı temsil eden babasına karşı çıkmak ister ama başarılı olamaz. Ablanın davranışıyla geleneksel ilişkilerde pozitif anlamda bir değişiklik görülse de sonuç başarısızdır yani genç kadın, babası karşısında tam bir direniş göstererek toplumsal değişimin bir figürü olduğunu ortaya koyamaz.

Salih'in ablasının tavrı, bir kadının toplum içinde kendi güç ve varlığının kabul edilme girişimini yansıtır ve kardeşini tam olarak babasından koruyamasa da böyle bir direnç göstermesi bakımından oldukça doğal bir tavidir. Ancak romanda toplumsal değişim bağlamında gerçekleşen tüm olaylar bu kadar pozitif bir biçimde vuku bulmaz. İnsanlar arasındaki ilişkilerin zayıflaması, giderek toplumu ve toplumu oluşturan sınıflardaki bireylerin tavır ve eylemlerini etkileyecektir. Türkiye'nin ekonomik hayatında meydana gelen değişim ve dönüşümler, yani kapitalist ekonomik ilişkilerin giderek yaygınlık kazanması ve paranın en önemli toplumsal meta haline gelmesi, bazı bireylerin olumsuz anlamda değişmesine ve insani değerleri göz ardı ederek parayı amaç haline getirmesine yol açacaktır. Bu yüzden romanın diğer kahramanlarının hayatları, değişen ekonomik yapının bir sonucu olarak değişip dönüşecektir. Maddi güce sahip olma tutkusu, bir yandan sınıf atlama hırsını da teşvik eder. Toplumda yeni oluşan sınıflar, keskin bir dönüşümün de yaşanmasına neden olur. Salih'in çok sevdiği Metin ağabeyinin yaşamında da maddi gücünün artmasına paralel olarak kimi değişiklikler görülür:

Eskiden Metin abinin de anası, kız kardeşleri, tıpkı Salihler gibi, şakıldaklı tezgâhta bez dokurlardı. Şimdi onun anası da kız kardeşleri de bir hanım oldular ki, ellerini ılıktan soğuğa vurmuyor, yan gelip yatıyorlar. Neden böyle oldular, bir kere Allah yürü ya kulum demesin. (AGSS, s. 75).

Metin'in çok fazla para kazanmasını sağlayan şey, kaçakçılık yapması ve kolay yoldan, vergi vermeksizin para kazanmaya çalışmasıdır. Metin'in artan maddi gücü, anne ve kardeşlerinin de değişmesine yol açmıştır. Yeni hayat, paranın ve sınıfsal üstünlüğün doğal bir getirisi. Metin, kasabada saygı gören bir insan olmak için yasa dışı işler yapmak, kaçakçılık işini devam ettirmek durumundadır. Yani Metin, geleneksel üretim ilişkilerinden koparak daha kolay bir şekilde para kazanmaya başlar; böylece Metin'de de bazı değişimler söz konusu olur. Metin'in balıkçılıktan edindiği kazanç yetmemeye başlayıp kaçakçılığa yönelmesiyle birlikte tüketim alışkanlıkları da

tıpkı ailesinin diğer üyeleri gibi değişmeye başlamıştır. “Metin abi çok güzel, türlü türlü giyinmeye başladı. Kıravat bile taktı, kocaman, renk renk.” (AGSS, s. 76). Metin’in renk renk kıyafetleri, kaliteli takım elbiseleri onun sınıf atlama gayretinin göstergesidir. Metin, balıkçılık yaparken işine uygun kıyafetler giyer ve bu kıyafetleriyle yaşamını sürdürür. Ancak Metin’in yaşamını değiştiren yasa dışı işlerden sonra kendisini diğer insanlardan farklı göstermek ve bir bakıma kıyafetleriyle maddi gücünü kasabadaki diğer insanlara göstermek için yeni ve daha önce giymediği kıyafetler giymeye başlar. Metin’in toplum ve devlet tarafından meşru sayılan işlerden para kazanmayı değil de kaçakçılık yaparak para kazanmayı tercih etmesi, toplumun yaşadığı değişimi ortaya koyar. Toplumu oluşturan bireyler, romanın yazıldığı 1970’li yıllardan itibaren parayı yaşamlarını sürdürmek için bir araç olarak görmemeye, maddi güç elde ederek sınıf atlamak üzere bir amaç olarak görmeye başlamıştır. Paranın, parayla kazanılan toplumsal statünün çok önemli bir güç göstergesi hâline gelmesi bireylerin para kazanmak için farklı girişimlerde bulunmasına neden olmuştur.

Metin’in meşru olmayan yollara başvurup vergi vermeden, yani bir tür hırsızlık yaparak para kazanmak istemesine benzer bir durum, daha yaşı çok küçük olan Salih tarafından da yapılmıştır. Salih, Hacı Nusret’in dükkânının vitrininde duran ve günlerce hayranlıkla seyrettiği oyuncak kamyonu satın almak ister. Kamyonu almak için de bir şeyler yapmak lazımdır. Elinde

bu arabayı alacak kadar para olmayan Salih, Temel Reis’in teknesinde çalışarak para biriktirmek ister ama bir türlü kamyonu alacak kadar para biriktiremez. Sonra, babaannesinin altınlarını çalmayı aklından geçirir; sürekli iç hesaplaşmalar yapar, şeytanla cebelleşir. Bu düşünce, onu Metin’e yaklaştırmıştır. Hırsızlığın kötü bir eylem olduğunun farkındadır, yıllarca dışından tırnağından artırarak babaannesinin biriktirdiği altınları çalmak, toplumsal normlar açısından doğru bir davranış değildir. Salih, bunu da bilir ama bir yandan da Hacı Nusret’in dükkânının vitrininde sergilenen kamyonu ne yapıp edip almak ister. Utanıp korktuğu hırsızlık, Salih’in gözünde giderek normalleşmeye başlar. “Evet, bu gece artık çalacaktı büyük ananın altınlarını yoksa ölecekti. Ölecek canım, bu kamyon onu düpedüz öldürecekti, hele satılırsa...” (AGSS, s. 178). Salih için normalleşmeye başlayan hırsızlık, toplumun değişmeye başladığının göstergesidir. Toplumun hoş görmediği bir davranışı gerçekleştirmenin yanlış olduğunu yaşadığı ızdırapla ortaya koyan Salih, onu harekete geçiren dürtüye boyun eğmez ve babaannesinin altınlarını çalar. Toplumu oluşturan bireyler, sahip olma, mülk edinme duygusuyla kanun ve geleneklerin hoş görmediği eylemleri yapar.

Salih, esas itibariyle kamyonu, fetişleştirir ve saplantı hâline getirir. Onun için artık oyuncak kamyon, sembolik bir değere sahip olmaya başlar. Kamyonun toplumsal açıdan tekabül ettiği iki ayrı anlamı vardır. İlki, oyuncak kamyonun Metin Abisinin kaçakçılık yaparken kullandığı araca benzemesidir. Salih, çok fazla arzuladığı bu kamyonu sahip olmak isterken Metin'e benzeyeceğini de düşünür. Metin'e benzeme ülküsü, çocukça bir istektir ama onun yaptıklarını yaparak para kazanmaya çalışma düşüncesi de bu ülkünün arkasında gizli olan niyettir. İkinci olarak, oyuncak kamyon, toplumsal bir statüyü temsil eden nesnedir. Oyuncak kamyonun, Salih için sınıfsal bir değeri vardır. Oyuncak kamyon hâli vakti yerinde olan bir aile tarafından satın alınır. Bu noktada kamyonun sınıfsal bir değer olduğu anlaşılır.

Çocuk geldi önünden geçti, çamurların içinden kamyonunu sürükleye sürükleye, tekerleklerini, o güzelim tekerleklerini çamurlara, hem de gübrelere bulaya bulaya sokağın başına kadar gitti, geri döndü, burnunu kaşdı. Kocaman, iri ela gözleri vardı. İyi yüzlü, yüzü hep usanmış, yalnızlıktan bıkmış, yaşamından bezmiş bir yüzdü; güzel giyinmiş, saçları düzgün taranmış, ak gömleğinin üstüne de kırmızı kıavat bağlamış, Salih kıavat bağlamış çocuğu ilk olarak görüyordu, hele böyle kırmızı kıavat bağlamışını hiç hiç görmemişti, ayaklarına yepyeni, gıcır gıcır, ama çamura batmış, ne bilir böylesi çocuklar böylesi güzel şeylerin değerini, bak, şu dünya güzeli kamyonun değerini biliyor mu, kundura geçirmişti. (AGSS, s. 230).

Babaannesinin altınlarını çalarak oyuncak kamyonu satın almayı aklından geçiren Salih, artık çalma duygusuna yabancı değildir. Onu, toplumun hırsızlığı yasaklaması yönündeki kabulleri etkilemez. Bu metaya sahip olmak ve onunla oynamak, Salih'in biricik arzudur. Sonunda Salih, oyuncak kamyonu çalmaya karar verir. Arkadaşı Bahri ile bir olup kamyonu çocuğun elinden bir oyunla çalarlar. Fakat Bahri yakalanır. Zengin bir ailenin çocuğunun kamyonunu çalmak, Bahri'nin karakolda farklı ve çok sert bir muamele görmesine neden olur. Elektriğe tutulan Bahri sonunda kamyonu Salih'in çaldığını itiraf eder.

Merak etmeyin Beyefendi, şimdi bulurum ben Salih'i, şimdi. Kamyonu da hemen... Huzurunuzda Beyefendi onu çükünden asacağım, çükünden... Bunu da Beyefendi bu Bahriyi de öyle hırsızla da arkadaşlık yapıyor diye hapishaneye göndereceğim ki akli başına gelsin, bir daha o hırsızlarla arkadaşlık yapmasın. (AGSS, s. 237).

Toplumdaki zengin sınıfların sahip oldukları ekonomik güç çerçevesinde kanunları hiçe sayıp zayıf olana sert muamelelerde bulunması, bir çocuğun yaptığı hırsızlık kadar normal görülemez. Zenginlik, devlet katında tanınmayı ve pozitif ayrımcılık görmeyi de beraberinde getirir. Bu noktada yazar, toplumsal değişmeye neden olan yeni ekonomik düzenin bireyleri ve devlet kurumlarını nasıl etkileyip değiştirdiğini açıkça gösterir. Kapitalistleşme ve zenginliğin kutsanması farklı toplumsal sınıfların, devlet katında farklı muamele görmesini sağlamaya başlamıştır. Kamyonu çalınan zengin çocuğun babası Avukat Osman Ferman'dır ve ona, hırsızlık olayından sonra karakolda gösterilen saygı, toplumda farklı sınıflara mensup bireylerin gördüğü teveccühün tezahürüdür. "Candarmalar, polisler önünde hazırola geçiyorlardı. Polisler

candarmalar korkularından titriyorlardı önünde avukatın.” (AGSS, s. 237). Devlet görevlilerinin zenginlere ve seçkin sınıfa mensup insanlara gösterdiği bu ayrıcalıklı muamele, burjuva sınıfının toplumsal yapıda sahip olduğu yerle alakalı bir durumdur. Zenginleşen yeni ve seçkin sınıflar mensup, diğer sınıflarla eşit muamele görmek yerine kendilerine farklı davranışlar görür.

Avukat Osman Ferman’a devlet görevlileri tarafından gösterilen davranışlara benzer bir davranış, kasabanın zengin bir ailenin çocuğu olan Yusuf’un babasına da gösterilir. Yusuf’un babası Mustafa Kaval, küçük bir bakkal dükkânının sahibiyken ilk önce hükümetten yardım görür, sonra da sırtını Amerikan yardımlarına dayayarak zenginliğini artırır ve bir holding sahibi olur. Hükümet ile iş birliği yapan Mustafa Kaval, yeni ekonomik sistemin kazananlarından biridir ve burjuva sınıfının mensuplarından:

Yirmi yıl önce Ankara’da Mustafa Kaval, küçük bir mahalle bakkalıydı. Ankara Hükümeti ona yürü ya Mustafa Kaval, dedi, o da yürüdü. Ankara Hükümetinden sonra onu Amerika Hükümeti evlatlığa aldı, o da yürü ya Mustafa Kaval, dedi, Mustafa Kaval da yürüye yürüye bütün Türkiye’yi büyük bir çiftliği eyledi. Otuz altı fabrikası yüz olacak yakında, dedi başvezir. (AGSS, s. 241).

Yusuf, bir gün kaldırımında kendi hâlinde yürüyen Kürt kökenli Selim’e çarpar ve onun ölümüne neden olur, ardından hiçbir şey olmamış gibi evine gider. Polis, kapıya dayandığında Yusuf, polislere şu yanıtı verir: “Yürümesin, yürümesin” (AGSS, s. 277). Toplumsal yapıdaki değişim, maddi gücü yeterli olmayan ve emeğiyle çalışan sınıfların kaldırımında yürümesine bile engeldir. Yaşar Kemal, bu olayı toplumsal yozlaşmanın bir tezahürü olarak gösterir. Sonuç olarak Yusuf’a hiçbir şey olmaz. “Herkes biliyordu ki, bütün kasaba deseydi ki, Selimi Yusuf kaldırımdan giderken mahsus, kasten öldürdü, bütün kasaba böyle tanıklık etseydi, kimse Yusuf’u bir gün bile hapsedemezdi. Yusuf’lar için bu ülkede yasalar sökmezdi. Onlar için yasalar yoktu, daha çıkarılmamıştı.” (AGSS, s. 277). Yusuf ve babası, devletin üst kademelerindeki insanlarla iyi ilişkiler kurduğu için pozitif ayrımcılığa tabi tutulur. Yusuf’un babasının dâhil olduğu burjuva sınıfı, toplumsal değişime neden olur; bu sınıf sahip olduğu maddi güç ile emeğiyle geçinen sınıfların mensuplarının ezilmesine yol açar. Bu noktada, “Onlar için yasalar yoktu, daha çıkarılmamıştı.” cümlesi toplumun içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir. Kasabada Yusuf’u ya da Yusuf gibi sosyal ve ekonomik anlamda üst sınıflara mensup olan kişileri yargılayacak yasa yoktur. Öldürülen Selim’in babası Halo Şamdin de bu işin peşini bırakmadığı için bir gün dövülerek ağzı yüzü kan içinde sokak ortasına bırakılır. Hakkını arayan yaşlı adam, çocuğunu kaybettiği yetmezmiş gibi, kendisi de tartaklanmaktan kurtulamayacaktır. Çünkü sosyal ve ekonomik anlamda ayrıcalıklı olan sınıf üyelerinin yaşamları, Halo Şamdin ve oğlundan daha değerlidir.

Romanın diğer kahramanlarından Hacı Nusret ise ekonomik menfaat sağlamak için toplumun önemseydiği dinî değerleri kullanmaktan çekinmez. “Hacı” lakabını kullanan bu adam, maddi imkânlarını genişletmek üzere toplumda meşru görülmeyen pek çok şeyi yapmaktan geri durmaz. Gücü elde etmek, büyük para kazanmak için Metin gibi yasa dışı yollara başvurur. İnsan

kaçakçılığı, kara para aklama, tefecilik onun “Hacı” sıfatının arkasına sığınarak yaptığı işlerdendir. Bu da bir dönüşüm ve değişim hâlidir. Hacı Nusret, toplumun onay vermediği işleri yapabilmek için toplumun kutsal değerlerini kullanır ve bir zırh gibi bunların arkasına sığınır. Bu zırh da yapılan işin meşruiyet sorununu ortadan kaldırır. Aslında toplum, onun “Hacı” sıfatını kullanarak yaptığı kötü işlerin farkındadır: “Bir de hacı olmuş. Ben bilmez miyim, milleti kandırmak, kandırıp sömürmek için hacı olmuştur o. (...) Bilmez miyim ben, bütün bu kıyılardaki kaçakçı motorlarının başı odur. O kamyonu mu Almanya’dan işçiler getirmiştir (...)” (AGSS, s. 175). Din, Nusret gibilerinin elinde bir sömürü aracına dönüşmüştür. Hacı Nusret’in tek amacı kâr elde etmektir, bunun için kaçak oyuncak da getirir ve çocukların duygularını sömürerek zenginliğini artırmaya çalışır. Kaçak oyuncakları satın aldığı kişilere, zengin olma amacını şu sözlerle ifade eder: “Ol sebeptendir ki, nuru aynım... Ol sebeptendir ki... Çok kar edip Karun olacağız.” (AGSS, s. 269). Bu sözler, Hacı Nusret’in ekonomik ve sosyal üstünlük kazanmak ve bunu sürdürmek için başvurduğu yoldur. Din, piyasa ve rant ekonomisinden dolayı artık bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen bir normlar dizgesi olmaktan çıkmıştır. Dinî değerleri kullanarak menfaatlerini sürdürmek isteyen Hacı Nusret için temel değer para kazanmaktır.

Romanda, değişen ekonomik ilişkiler üzerinde çok fazla durulur. Özellikle, şirket sahiplerinin, halkın emeğini ve alın terini suistimal etmesi karşısında “hak, adalet, emek” gibi kavramlar değerini yitirir. Aslında, kendisi de yasal olarak kabul edilemeyecek işler yapan Salih’in babası da ailesinin alın terini ve emeğini üç kuruş para kazanmak için değerinden daha ucuza satar ve “Albay” lakaplı karanlık işler yapan birinin yanında çalışır. Aslında yaptığı işten ve ailesinin emeğinin sömürülmesinden rahatsızdır.

Üstelik kendi sömürdüğüm yetmiyormuş gibi İstanbullu tüccarlara da sömürtüyorum. Siz göz nuru döküp nakış işliyorsunuz, bir gömlek beş liradan, o nakışlı gömleği tüccar satıyor kaça, seksen liraya, yüz elli liraya... Siz bez dokuyup bir haftada ne kazanıyorsunuz, iki yüz elli lira... Tüccar ne kazanıyor, iki bin beş yüz lira. (AGSS, s.184-185).

Salih’in babası, toplum tarafından kanıksanmaya başlanmış bir durum hâlini alan ekonomik sömürünün önüne geçilip geçilemeyeceğini sorgulamaktadır. “Biz bunun önüne geçemez miyiz? Üç kişi için şu bütün kasaba tek mil çoluk çocuğuyla çalışıyor, üç kişi de İstanbul’da saraylar, apartmanlar, fabrikalar kuruyor.” (AGSS, s. 185). Sömürüye dayanan üretim ilişkileri modeli, belli bir bilinçlenme sonucunda ekonomik anlamda bir değişimin yaşanmasını sağlayabilir. Ezenlerin refah ve mutluluğu yerine, ezilenlerin kendi refah ve mutluluğu için gerçekleşecek bilinçlenme, toplumsal bir değişime olanak sağlayabilecektir. Salih’in babasının belirttiği bu husus, balıkçılar için de geçerlidir. Balıkçılar, emeklerinin karşılığını alamazken balıkları onlardan alıp satan araçlar, daha fazla para kazanır. “Balık tutan iflah olmaz, balık satan iflah olur. Balık satanların evleri, apartmanları, kasa kasa altınları vardır da balık tutanların hepsi baldırı çıplaktır.” (AGSS, s. 192). Bu durum, açık bir şekilde üretim ilişkilerinin emekçilerin lehine işlemediğini gösterir. Emekçiler, alın terleriyle, zorlanarak, hayatlarını hiçe sayarak tuttıkları balıklardan

aracılar kadar kazanamaz. Kapitalist ekonomik düzen, balıkçıların emeklerinin sömürülmesi gibi bir sonuç doğurmuştur; balıkçılar emeklerinin karşılığını alamazken hiç alın teri dökmemiş kişiler onlardan daha fazla kazanır. Tüccarlar, toplumda emekçilerden daha çok değer görür.

Romanda devlet güçleriyle milliyetçi gençler birlikte hareket eder. Ekonomik düzenin ve üretim ilişkilerinin değişmesiyle birlikte toplumsal yapıda meydana gelen değişim, gençlerin düşüncelerine ve yaşamlarına da yansır. Kapitalizm toplum içinde ayrıcalıklı bir sınıf oluştururken bu sınıf kendi düzenini devam ettirmek için kutsal birer değer olan “din, vatan, devlet” gibi kavramlardan yararlanarak kendisini bir koruma kalkanı oluşturur. Bunun bir yansıması olarak romanda Salih’in sokak ortasında dövüldüğü sahneyi görürüz. Siyasetle hiçbir ilgisi olmayan Salih, turist bir kızın kendisine verdiği Che Guevara resimli tişört yüzünden dayak yemekten kurtulamaz. “Başladılar Salih’i dövmeye. Dövdüler, saçını çektiler, kaldırdılar kaldırdılar yere çaldılar onu. Top gibi birbirlerine attılar.” (AGSS, s. 331). Toplumunu oluşturan bireylerin birbirini anlamak için diyalog kuramamaları ve şiddete başvurmaları, toplumun yaşadığı değişimi ortaya koyan bir durumdur. Salih’in üzerindeki tişörtün, onun solcu olduğuna delalet ettiğini düşünen milliyetçi gençler tahammülsüzlük örneği göstererek Salih’e saldırmıştır. Ekonomik düzendeki değişim ve yozlaşma, toplumdaki bireylerin birbirini anlamamasına yol açar. Paranın tek güç olduğu bir toplumda, kendi varlık alanlarını genişletmek isteyen sınıflar; dezavantajlı sınıfları ezmektedir. Devletin kontrolünde yerleşmeye başlayan kapitalist ekonomik ilişkiler, güç ve otorite kavramlarının en önemli değer olmasına yol açmıştır. Devletin öngördüğü anlayışa sahip olan ideolojik gruplar da toplumda kendi görüşlerinin egemen olması için baskı ve şiddete başvurarak kendileri gibi düşünmeyen insanları sindirmek istemiştir. Che Guevara bu noktada kapitalizme karşı çıkan bir ideolojiyi temsil eder. Sosyal eşitliğe dayanmayan, ekonomik sömürüyü esas alan kapitalizm “vatan, millet, devlet” gibi kutsallara sahip olan gençler aracılığıyla kendine bir koruma sağlar. Che Guevara tişörtü giyen Salih’in şiddet görmesi, bir bakıma sosyal eşitliğe, ekonomik sömürüye dayanan bir ideoloji olan sosyalizmin de toplumsal alandan kovulma çabasına işaret eder.

SONUÇ

Al Gözüm Seyreyle Salih, Karadeniz’e kıyısı olan küçük bir kasabada, yine küçük insanların toplumsal değişimi hangi boyutlarıyla hissettiğini ortaya koyar. Bu çerçevede hem Salih hem de romanın öteki kahramanları toplumsal değişimi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla yaşayan kahramanlardır. Onların bizzat içinde buldukları değişim, 1970’li yıllarda Türkiye’nin yaşadığı dönüşümü sergiler. Ekonomik liberalleşmeyle birlikte toplumu oluşturan bireylerin daha müreffeh bir yaşam sürmek istemesi ve bunun için de farklı girişimlerde bulunması, kaçınılmaz olarak toplumsal dokuya etkide bulunur. Yaşar Kemal, değişim olgusunu *Al Gözüm Seyreyle Salih* romanı etrafında ekonomik ve sosyal bağlamda yansıtır.

Yaşar Kemal, Salih'in gözünden ekonomik değişimin sosyal hayata yansması, toplumsal düzenin bu değişimlere dayalı olarak bozulması, bireylerin toplumun değişimiyle birlikte farklı bir yaşam biçimine sahip olması gibi sorunları dile getirir. Salih'in babası, çok sevdiği Metin Abi, "Albay" lakaplı kaçakçı, dindar görünümlü Hacı Nusret devletin bu yeni ekonomik modeli uygulamasının sonucu olarak zenginleşirler. Bu kişilerin zenginleşmesinin ardında kaçakçılık gibi kolay yoldan maddi gelir elde etme yolları da vardır. Ekonomideki liberalleşmenin getirdiği ticaretteki özgürlük ortamında kimi insanlar, yurt dışından rahatlıkla kaçak mal getirir ve bu da rant ekonomisinin doğmasına ve ekonomik hayata bağlı olarak toplumun değişmesine neden olur. Salih'in babası hariç bu insanlar, kazandıkları para nispetinde kasabada yaşayan diğer insanlara göre daha müreffeh bir yaşam sürer. Ailelerinin ve kendilerinin statüleri de değişir.

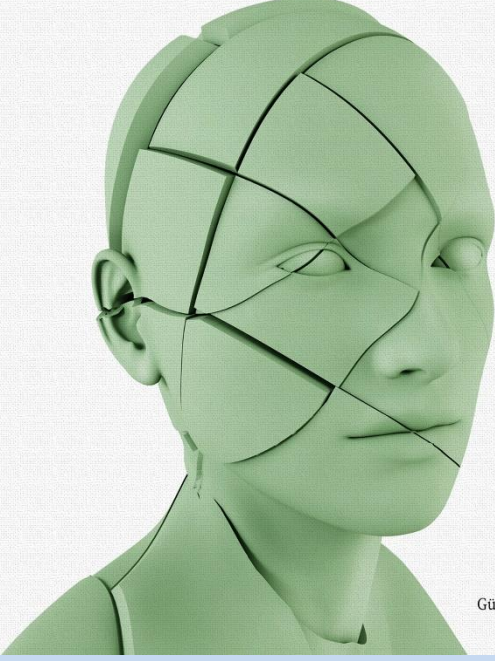
Al Gözüm Seyreyle Salih, Türk toplumunda meydana gelen değişimi, ekonomik hayattaki değişimle ilişkili bir biçimde anlatırken zenginleşen sınıfların destekçileri tarafından kayırıldığı bir ortamda "vatan, millet, devlet" için samimi hisler besleyen gençlerin de zenginleşen sınıfların koruyucusuna dönüştüğünü nesnel bir gözle aktarır. Bu durum toplumsal bir sömürü düzeninin oluştuğunu da gözler önüne serer. Belli kavramların arkasına sığınan kişiler, haksız ve adaletsiz bir toplumsal sistemin devam etmesini sağlar.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık (2002). "Edebiyat ve Sosyoloji", *Sorgulanan Sosyoloji*. (Ed. M. Çağatay, Özdemir) Ankara: Eylül Yayınları, s.157-162.
- Alpkaya, Faruk ve Duru, Bülent (2017). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. (4 Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Fichter, Joseph (2011). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gürsel, Nedim (2000). *Yaşar Kemal: Bir Geçiş Dönemi Romancısı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Hughes, H. Stuart (1995). *Toplum ve Bilinç*. (Çev. Güzin Özkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kıray, Mübeccel (2000). *Ereğli: Ağır Sanayi'den Önce Bir Sahil Kasabası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kongar, Emre (2010). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Moran, Berna (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, Fethi (1990). *Bir Hikâyecisi: Sait Faik Bir Romancı: Yaşar Kemal*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Smith, Anthony D. (1996). *Toplumsal Değişme Anlayışı*. (Çev. Ülgen Oskay), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Şahin, Osman (2013). *Yaşar Kemal Geniş Bir Nehrin Akışı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şeker, Aziz (2014). *Homeros'tan Binboğalar'a Yaşar Kemal*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Tolan, Barlas (1983). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Kemal, Yaşar (1999). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Yaşar (2000). *Ağacın Çürüğü*, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Adam Yayınları, s.198-210.
- Kemal, Yaşar (1994). *Al Gözüm Seyreyle Salih*, İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Wellek, Rene ve Warren, Austin (2004). *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademik Kitabevi.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

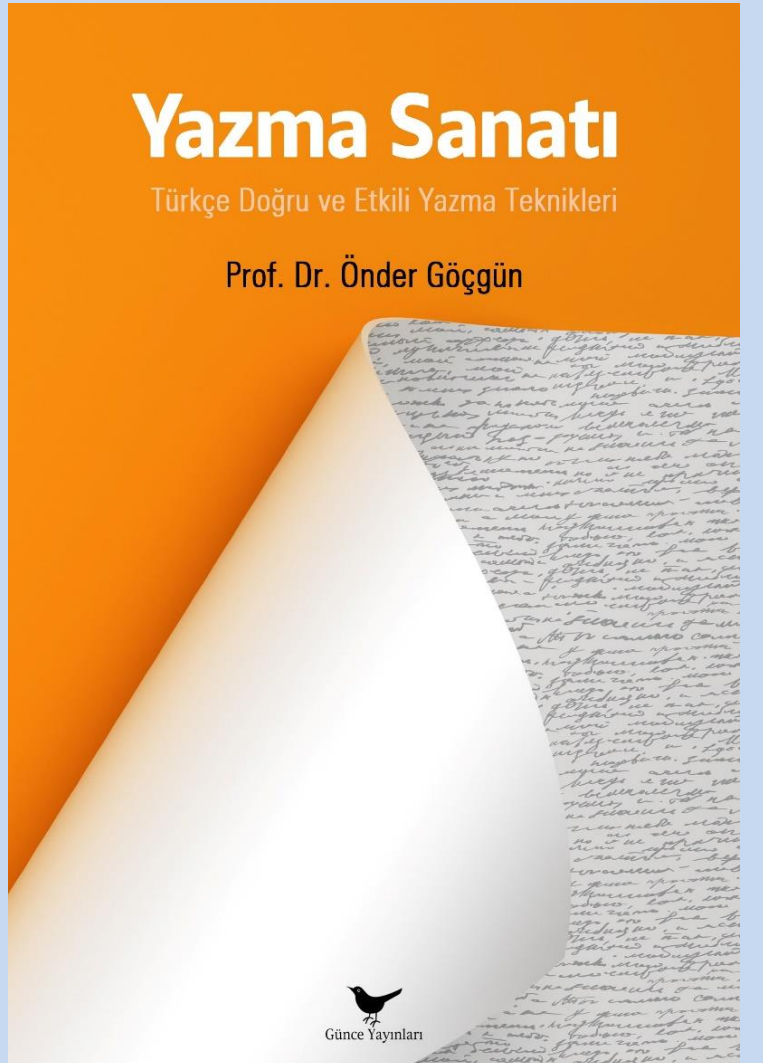

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları